

**Грубінко А. В.**

доцент кафедри теорії та історії держави  
і права юридичного факультету  
Тернопільського національного  
економічного університету, к.і.н.

### **ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР І ЮРИДИЧНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄС**

Можливість і необхідність приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) стала предметом дискусій дослідників проблематики захисту прав людини в ЄС. Лісабонський договір, який змінює Договір про Європейський Союз і Договір про створення Європейського Співтовариства (далі – Лісабонський договір), підписаним 13 грудня 2007 р. (набув чинності з 1 грудня 2009 р.), стверджує необхідність приєднання ЄС до ЄКПЛ.

Включення ЄКПЛ до права Євросоюзу має виключно важливе значення для становлення єдиної європейської системи захисту прав людини, адже сьогодні на сам ЄС все ще не поширюється дія ЄКПЛ, попри те, що усі його держави-члени ратифікували цю конвенцію (станом на 15 квітня 2002 р. її підписали 42 країни Європи, тобто не лише члени ЄС) [1, 226]. Відповідно немає можливості звернення до Європейського суду з прав людини у випадку порушення прав людини інституціями ЄС. До підписання Лісабонського договору установчі договори ЄС не передбачали можливості його приєднання до ЄКПЛ, оскільки спочатку ЄС функціонував лише як економічна організація [2, 108]. Проблема захисту прав людини постала з подальшим розвитком та розширенням компетенції ЄС.

Вперше в актах первинного законодавства ЄС ЄКПЛ згадана у Договорі про Європейський Союз 1992 р. Зміни до нього були внесені Амстердамським договором 1997 р., який передбачив, що ЄС “повинен поважати основні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод” [3]. Це положення вказувало на дотримання ЄС стандартів прав людини Ради Європи та не включало поширення на нього механізмів їх захисту, передбачених ЄКПЛ.

У специфічному конституціоналізмі ЄС забезпечення прав людини та основних свобод відбувається на трьох рівнях: 1) національний рівень, на якому діють такі інститути, як конституція, закони, суди; 2) рівень Європейського союзу, на якому діють статутні договори ЄС, Хартія основних прав ЄС, Суд та інші органи ЄС; 3) міжнародний рівень (переважно діяльність Європейського суду з прав людини та практика застосування ЄКПЛ 1950р.) [4, 46].

Національні суди та інші органи публічної влади держав-членів є важливою частиною системи забезпечення прав людини і основних свобод в ЄС. У сфері прав і свобод людини Суд ЄС та національні суди держав-членів повинні об'єднувати свої зусилля для максимального ефективного захисту цих прав. Союз долучається до основних прав у тому вигляді, в якому вони гарантуються Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, що була підписана в Римі 4 листопада 1950 р., і як вони впливають із загальних конституційних традицій держав-членів в якості загальних принципів права співтовариства (Амстердамський договір).

Можна констатувати, що система судового захисту прав і свобод людини в ЄС складається з трьох рівнів: 1) національні суди держав-членів; 2) Суд ЄС або Суд першої інстанції Євросоюзу; 3) Європейський суд з прав людини.

Визнання основних прав і свобод зафіксовано у п. 1 ст. 6 Договору про Європейський Союз: "Союз базується на спільних для всіх держав-членів демократичних засадах верховенства права, визнання основних людських прав і свобод" [5]. У 1996 р. Рада Міністрів ЄС звернулася до Суду Європейського Співтовариства із запитом щодо можливості Співтовариства приєднатися до ЄКПЛ. Суд вказав на відсутність такої можливості у зв'язку з тим, що вона не передбачена в установчих договорах і що Співтовариство не має необхідних повноважень. Однак Суд визнав спеціальне значення ЄКПЛ для ЄС [6, 7]. Про необхідність приєднання ЄС до ЄКПЛ було вказано у проєкті Конституції ЄС, яка не отримала необхідної підтримки і тому не набрала юридичного значення.

Хартия основних прав ЄС (дальше-Хартия), прийнята разом з Ніццьким договором у 2001 р., стала першим документом ЄС, що регулює сферу захисту прав людини на рівні правопорядку ЄС, а отже наділяє його органи відповідною компетенцією. Хартия основних прав ЄС увійшла до Конституції ЄС як її невід'ємна частина. Стаття 1-7 Конституції визначає права, свободи та принципи, що детально визначаються у Хартії, яка являє собою частину II Конституції. Стаття 52 Хартії основних прав ЄС передбачає, що ЄКПЛ є мінімальним стандартом прав людини [7].

Прийняття Хартії стало позитивним фактом для розвитку захисту прав людини в ЄС, але на порадку денному поставила проблема уникнення створення альтернативної Європейської системи захисту прав людини та основоположних свобод, яка б могла конкурувати з ЄКПЛ. Це мало би негати́вні наслідки, а саме – руйнування цілісності чинної системи захисту прав людини, яка створювалася довгий період часу і вже сформувала свої стандарти. Однак приєднання ЄС до ЄКПЛ не дозволяє такий розвиток подій. Сфера дії Хартії, а також повноваження органів ЄС, юрисдикція Суду ЄС, обов'язки держав-членів визначаються в ст. 51 Хартії: "Поло-

ження цієї Хартії поширюються на всі установи і органи Союзу відповідно до принципу субсидіарності, а також на держав-членів при імплементації ними права Союзу" [7].

Згідно Лісабонського договору, який став альтернативною Конституцією ЄС, ст. 6 Договору про ЄС викладається у такій редакції: "1. Союз визнає права, свободи і принципи, встановлені в Хартії основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р., адаптованої у Страсбурзі 12 грудня 2007 р., яка повинна мати таку ж юридичну силу, як і Договори" [8]. Положення Хартії у жодному випадку не розширюють повноваження Союзу, визначені в Договорах. Права, свободи та принципи Хартії повинні тлумачитися у відповідності із загальними положеннями Розділу VII Хартії, який регулює її тлумачення і застосування та у чіткій відповідності з положеннями, на які посилається Хартия, що встановлюють джерела таких положень. Далі зазначено, що Союз повинен приєднатися до ЄКПЛ. Це приєднання не має впливати на повноваження Союзу, визначені у Договорі ЄС. Важливим є стаття 3 договору, де зазначено, що основні права, гарантовані ЄКПЛ і які виходять з конституційних традицій, спільних для держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу [8].

Експертами висловлювалася думка про те, що приєднання ЄС до ЄКПЛ і Хартия основних прав ЄС не повинні розглядатися як альтернативні, а швидше як взаємодоповнення. На засіданні Конвенції 17 грудня 1999 р. Кофісар ЄС А. Віторіно зазначив, що прийняття Хартії основних прав ЄС не поперить приєднання ЄС до ЄКПЛ і не зроби́ть його непотрібним [6, 8]. Приєднання ЄС до ЄКПЛ повинно відбутися із врахуванням особливостей природи самого ЄС, про що вказується також у Протоколі до Лісабонського договору, який стосується ст. 6 (2) Договору про Європейський Союз. Зокрема, в угоді про приєднання має бути звернена увага на специфіку можливої участі ЄС в контролюючих органах ЄКПЛ. Також має бути врахована необхідність розмежування участі в ЄКПЛ самого ЄС та його держав-членів. Це відпові́дає раніше висловленим у літературі думкам про те, що будь-яка схема інтеграції ЄС до системи ЄКПЛ повинна передбачати автономію правової системи Співтовариства та спеціальний статус Суду співробітності Європейських співтовариств.

З підписанням Лісабонського договору ЄС не створює своєї альтернативної системи захисту прав людини, а робить кроки щодо приєднання до чинної системи захисту прав людини, створеної Радою Європи. Це дозволяє захист основних прав громадян і приве́де до узгодженої системи захисту прав людини в Європі. Досягнення цієї узгодженості є не лише правовим, але й загальнополітичним питанням.

## Література

1. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макіна й А. Ма-

- кмілана; [пер. з англ.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко “ОСНОВИ”, 2006. – 789 с.
2. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: навч. посіб. / [пер. з англ.]. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 381 с.
3. Амстердамський договір про зміну договору про Європейський Союз, Договорів, які засновували Європейські співтовариства та пов’язаних з ними актів від 02.10.1997 р. / Центр європейського та порівняльного права. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eclc.gov.ua/>
4. Власов А. Реалізація прав людини як принципу конституціоналізму в Європейському праві / А. Власов // Юридична Україна. – 2007. – № 4. – С. 45–50.
5. Договір про Європейський Союз (консолідована версія) (Маастрихт, 02.07.1992 р.) / Центр європейського та порівняльного права. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eclc.gov.ua/>
6. Венецька О. Лісабонський договір – новий крок у створенні єдиної європейської системи захисту прав людини / О. Венецька // Актуальні питання реформування правової системи України. Збірник наукових статей за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції. м. Луцьк, 30 – 31 травня 2008 р. / [уклад. Т.Д. Климчук]. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 618 с.
7. Charter of Fundamental Rights of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>
8. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>